

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

ИКОНОМИКА, ОБЩЕСТВО И НАЦИОНАЛНА ИДЕОЛОГИЯ: НОВ ПОГЛЕД КЪМ ВЪЗРОЖДЕНСКИЯ ПЛОВДИВ

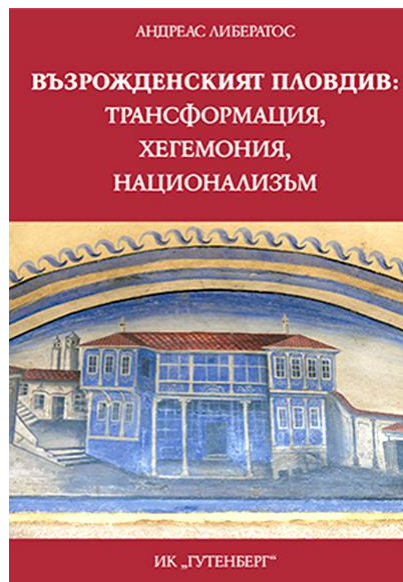
Либератос, А. (2019). *Възрожденският Пловдив: трансформация, хегемония, национализъм*. София: ИК „Гутенберг“, 752 с.

Светла Янева

Нов български университет

Пловдив и неговата провинция през XIX век, едно динамично променящо се общество, е във фокуса на интереса на автора, който успява чрез детайлното проучване на преплитаните се икономически, социални, идейни и политически трансформации на локално ниво да достигне до твърде важни изводи за същността на редица по-общи процеси в икономиката, политиката и формирането на националните идеологии на османските Балкани през този период.

Изследването се базира на изключително богат изворов материал на български, гръцки, османотурски, английски и френски език, издирен и проучен систематично в различни архивохранилища и интерпретиран задълбочено, оригинално и професионално от автора. Той не само се е постарал да привлече, разчете, преведе и представи по достъпен начин наличните извори, но отбелязва коректно съществуващите хиатуси и не си позволява да „дописва“ изворовия материал. Немалка част от изворите се въвежда за пръв път в научно обращение и поради това дава една много плътна картина на местното пловдивско общество и възможност за новаторски поглед към изследваните процеси и събития. Авторът успешно съумява да съчетае избрания от него като основен микроисторически подход на изследване с разкриването на макроисторическата панорама на епохата, която впрочем изследването значително обогатява.

Във въведението на книгата са разгледани, критично и изчерпателно, съществуващите изследвания по разработваната тема, със специален акцент върху гръцката и българската историография. Очертани са теоретичната рамка и методологията на изследване и е дискутирана и уточнена използваната терминология.

Първата глава представя (и богато илюстрира с карти и фотографии) физическата география, природните богатства, комуникациите, селищната мрежа, административната и църковната география на пловдивския регион. В следващите две глави, след като ни запознава с историческото развитие на Пловдив и неговия хинтерланд през предходните столетия и очертава динамичната демографска картина на града и региона през изследвания период, авторът обръща специално внимание на регионалната интеграция и на многоаспектните връзки град – провинция, които се оказват от определящо значение за някои от изследваните явления в пловдивското общество от XIX век. На фона на общата политическа и икономическа рамка в империята в епохата на Танзимата и на процеса на постепенна интеграция на имперската икономика в модерната световна икономическа система е осветлена динамиката на демографското и селищното разширяване на града и е очертан стопанският възход на провинцията „в епохата на капитала и реформите“ (Lyberatos, 2019: 177) и някои от неговите най-важни социални последици. Уточнени са границите и местоположението на пловдивските махали и енории (представени нагледно и на карта) и е установено несъвпадение на политико-административните граници на региона с тези на църковните епархии (митрополии).

Някои от най-занимателните, а и от най-приносните страници в книгата са посветени на борбите за установяване на хегемония в „политията“ (общината), на представянето на основните играчи и на изясняването на социалния им и професионалния им профил, на техните многопластови мотивации.

Особено сполучливо е разкриването на механизмите на социална мобилност в местното общество, най-вече чрез примера на двете видни фамилии – Чалъкови и Гюмюшгердан, новите лидери на православната общност в Пловдив в началото на Танзимата, постепенно изместили еснафските организации от водещите им позиции в органите на управление на града, заети през първото десетилетие на XIX в. Втората част на книгата (Lyberatos, 2019: 221 – 394) проследява произхода, житейския път, някои аспекти на обществената активност в рамките на пловдивската православна общност и двете различни стратегии за икономическо и социално надмощие и регионална интеграция на тези първенци. В хода на увлекателното изложение ставаме свидетели на формирането и на сложното преобразуване на икономически позиции и влияния (на главните протагонисти и на цели социални групи) в социални и политически такива и обратното; на промените в баланса помежду им; на техните „възходи и падения“; на опита за управление на конкуренцията посредством традиционния способ на брачните съюзи между членове на двете съперничаещи си фамилии и на финалния сблъсък между техните противоборстващи стратегии. Задълбоченият

анализ и новаторските интерпретации на случаите на джелепите и бегликчи Чалъкови и на „повелителя“ на мирийските аби Гюмюшгердан са позволили на автора да предложи нови формулировки и тези на макроисторическо ниво относно някои важни характеристики на провинциалните елити и взаимоотношенията им с реформиращите се османски власти в епохата на Танзимата. Същевременно е подчертано решаващото значение на комбинацията от изграждане на успешни обществени съюзи и стратегии за „хегемония“ за осигуряването и възпроизводството на властта на регионално ниво.

Третият дял на монографията е посветен на формирането на националните партии в Пловдив и на конфликта в местната община. Проследен е колебливият и постепен преход от милетска православна към национална самоидентификация в конкретната и специфична обстановка на Пловдив и региона от XIX век, но и в контекста на османската имперска действителност в периода на танзиматските реформи. Авторът аргументирано разкрива и преосмисля по нетрадиционен начин дълбоките корени и разностранните предпоставки за „българо-гръцката църковна разпра“ в нейния епицентър по онова време – Пловдив. Запознава ни с двамата идеолози на противопоставянето – Георгиос Цукалас и Найдено Геров, и анализира в дълбочина дискурсите и стратегиите на техните текстове. Особено място е отделено на рецепцията на тези дискурси, като разпространението на националната идеология е разгледано във връзка със съществуващите и развиващи се социални и политически противоречия в местното общество. Показана е ролята, която идеологическият сблъсък изиграва за изваждането на повърхността на тези противоречия и за утвърждаването на социалните съюзи, застанали в основата на формирането на двете национални партии. Изследването се вписва до голяма степен в методологията на *History from below*, доколкото показва убедително сложното изкрystalизиране на националните идеологии и формирането на националните партии в Пловдив като процеси, протичащи „отдолу“, а не като възприемане и налагане на готови, обективно съществуващи универсални модели. То проследява и хода на конфликта в местната община, с интересни изводи относно взаимните влияния между център и периферия – между развитието на българския църковно-национален въпрос в османската столица и събитията в Пловдив.

Основните персонажи в текста, с техните понякога противоречиви характери, стратегии, лутания, избори, сякаш оживяват и ни доближават не само до разбирането, но и до усещането на отминалата епоха. Авторът ни поднася една „история, населена с хора“ – по Вера Мутафчиева (Mutafchieva, 2005; 2006).

Изработените от автора схеми, карти и таблици спомагат за доброто възприемане на поднесената информация. Книгата е снабдена и с терминологичен речник, именен, географски и предметен показалец. Особено ценна за изследователите (и високо информативна за всички читатели) е изработената от Андреас Либератос, въз основа на анализ и обобщаване на редица изворови данни, карта, показваща пространствената организация на стопанския живот в Пловдив и

териториалното разпределение на пловдивските махали по етноконфесионален принцип в епохата на Танзимата (Lyberatos, 2019: 68 – 69).

Тази книга, предлагаща един оригинален и новаторски поглед, предствлява според мен съществен принос в историографията и ще бъде посрещната с голям интерес в академичната общност. Тя би спомогнала за преосмисляне на редица тези и представи. „Възрожденският Пловдив: трансформация, хегемония, национализъм“ е по мое мнение четиво, особено интересно и полезно за учителите по история и гражданско образование, както и за студентите от хуманитарните специалности.

ЛИТЕРАТУРА

Либератос, А. (2019). *Възрожденският Пловдив: трансформация, хегемония, национализъм*. София: ИК „Гутенберг“.

Мутафчиева, В. (2005). *Историята, населена с хора. Българското общество през втората половина на XX век. Т. 1. Интервюта*. София: ИК „Гутенберг“.

Мутафчиева, В. (2006). *Историята, населена с хора. Българското общество през втората половина на XX век. Т. 2. Интервюта, свидетелства, спомени*. София: ИК „Гутенберг“.

REFERENCES

Lyberatos, A. (2019). *Vazrojdenskiyat Plovdiv: transformatzia, hegemonia, nacionalisam*. Sofia: IK “Gutenberg”.

Mutafchieva, V. (2005). *Istoriata naselena s hora. Balgarskoto obshtestvo prez vtorata polovina na XX vek. T. 1. Intervyuta*. Sofia: IK “Gutenberg”.

Mutafchieva, V. (2006). *Istoriata naselena s hora. Balgarskoto obshtestvo prez vtorata polovina na XX vek. T. 2. Intervyuta, svidetelstva, spomeni*. Sofia: IK “Gutenberg”.

ECONOMY, SOCIETY AND NATIONAL IDEOLOGY: A NEW LOOK AT PLOVDIV DURING THE REVIVAL PERIOD

Lyberatos, A. (2019). *Plovdiv during the Revival Period: Transformation, Hegemony, Nationalism*. Sofia: IK “Gutenberg”, 752 p.

✉ **Dr. Svetla Ianeva, Assoc. Prof.**

Researcher ID AAL-3253-2020

History Department

New Bulgarian University

Sofia, Bulgaria

E-mail: sianeva@nbu.bg

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

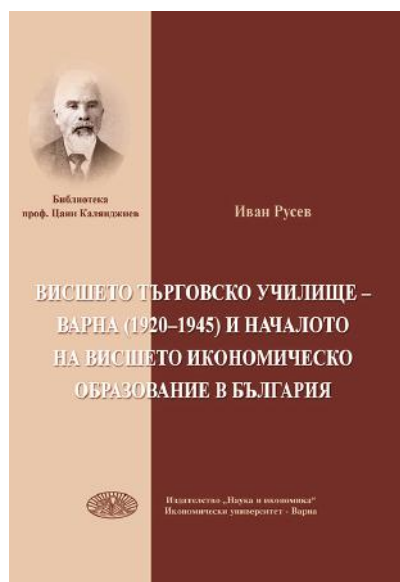
ПРИНОС КЪМ ИСТОРИЯТА НА ВИСШЕТО ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Русев, Ив. (2020). *Висшето търговско училище – Варна (1920 – 1945) и началото на висшето икономическо образование в България*. Варна: Издателство „Наука и икономика“, Икономически университет – Варна, 261 стр.

Пенчо Д. Пенчев

Университет за национално и световно стопанство

Историята на икономическото образование в България е сред относително слабо изследваните теми и по тази причина тя има потенциал за развитие. За да се осъществи един подобен проект, са нужни специализирани публикации, посветени на ключови моменти от появата и развитието на специализирани висши икономически училища. До издаването на представената тук книга в българската историческа наука съществуваше само едно пълно изложение на историята на Университета за национално и световно стопанство и неговите предшественици в София (Veleva, Dimitrov, Penchev, 2010). В този смисъл Иван Русев запълва една съществуваща изследователска ниша с монографичната си публикация, посветена на първия четвърт век от миналото на Икономическия университет във Варна. Надяваме се щафетата да бъде поета и от други изследователи, които да направят приноси по отношение на историята на останалите висши училища, в които се преподават икономически науки, а също и за миналото на Икономическия университет във Варна през периода на социализма и след това. Така траекторията на развитие на икономическото образование, а донякъде и на икономическата наука в страната ще придобие яснота, ще се открият тенденции и ще се

подпомогне изграждането на адекватно отношение към бъдещето на тази важна сфера от интелектуалния и социалния живот.

Като преподавател в Икономическия университет във Варна и същевременно като утвърден български историк, Иван Русев има всички качества да представи на читателската публика достоверен и смислен разказ за трудното начало на това висше училище. Важно е да се подчертае и фактът, че темата не е изолирана от досегашните интереси на автора. Той доразвива поне две от посоките на академичните си интереси. На първо място, Ив. Русев има предишни публикации, посветени на историята на Варна (Rusev, 2012). С последната си книга обаче той комбинира интереса си към миналото на Варна с досегашните си публикации в областта на стопанската и интелектуалната история на България и в частност тази за търговската модернизация на България и на българските земи (Rusev, 2008, 2015). Историята на Висшето търговско училище представлява не просто сполучлив синтез на някои от най-интересните линии в научното творчество на автора, тя е доразвитие и разширяване към нови хронологични и тематични граници.

По своите научни характеристики представеният научен труд е класическо историческо изследване. То е осъществено на базата на обемен първичен изворов материал – архивен и публикуван. Авторът е ползвал непубликувани документални материали от три фонда на Централния държавен архив – София, и от три фонда на Държавния архив – Варна. Положени са успешни усилия за привличане и осмисляне на известните публикувани изворови материали – Годишниците на Висшето търговско училище – Варна, на ВТУ – Свищов, на Свободния университет, Стенографските протоколи на Варненската търговско-индустриална камара и т.н. Всъщност фактът, че посочените материали са публикувани, не означава, че досега те са били обект на адекватен научен интерес. В случая Иван Русев напомня, че дори в материали, които изглеждат достъпни, се намират забравени и непознати факти, които са от съществена важност за уплътняване на историческия разказ, за „влизане“ в духа на времето и мястото, за разбиране на отношенията и практиките. Като достойнство на разработката може да се посочи и фактът, че се познават и ползват постиженията на сравнително малкия брой учени, които в един или друг аспект са правили приноси за историята на висшето икономическо образование в България. Всичко това прави изложението на фактите, свързани с ранната история на икономическото образование, интересно и научно издържано, а изводите и аргументите в изследването – убедителни.

Появата и развитието на специализираното търговско образование в България е поставено в контекста на стопански и интелектуални тенденции, които се отнасят за целия европейски континент, като са отчетени и

спецификите на българските земи под османска власт и на българското икономическо и културно развитие след Освобождението от 1878 г. Ясно е очертана ролята на Варненската търговско-индустриална камара за развитието на специализираното търговско образование в града и в цялата страна. Програмите и правилниците на Варненското средно търговско училище служат като модел при организирането на средните търговски училища в Бургас, Пловдив и София. Броят на учениците във Варненското средно училище се увеличава непрекъснато, което подсказва и необходимостта от преминаване на следващ етап, този на висшето образование. Изгражда се модел на финансиране на средното училище, базиран на приходи от Варненската търговско-индустриална камара и от учебни такси. Този модел по-късно с някои изменения е успешно приложен и във Висшето търговско училище. Тук откриваме и един от първите интересни и важни научни приноси на автора. Той разкрива, че търговското образование в България не възниква като държавна инициатива, то не е наложено отгоре, а е резултат от конкретните нужди на бизнеса.

Внимателният анализ на документите и проследяването на събитията, които довеждат до „раждането“ на висшето търговско училище, води и до друг интересен и важен извод. Ив. Русев убедително показва, че идеята за висше търговско училище няма един автор. Тя е плод на естествен, донякъде спонтанен, еволюционен процес. Все пак сред най-заслужилите фигури за нейното практическо осъществяване е Цани Калянджиев, който подготвя и представя специален доклад на заседание на Варненската търговско-индустриална камара на 4 март 1914 г. В този доклад е възприет германският модел за организиране на училището, който по-късно съзнателно е следван. Решението да се основе висше училище, не е прието без колебания и възражения. Обстоятелство, което предизвиква колебания, е възможността да се финансира подобно начинание. Затова Цани Калянджиев е натоварен да търси съдействие и от страна на държавните институции. Така още в ранните си стъпки идеите за Висше търговско училище се сблъскват с ограничените финансови възможности на обществото и се прибъгва към търсене на помощ от държавата. Отново се сблъскваме с трагичната невъзможност за стопански, интелектуални или обществени инициативи, които да съществуват независимо от политическата власт.

С подкрепата на Варненската търговско-индустриална камара (и по-специално на Коста Ранков) висшето училище след много и различни перипетии става факт след края на Първата световна война. Интерес предизвиква обстоятелството, че след войната отново има опасения за финансирането на училището. Един от основните двигатели за осъществяване на идеята Цани Калянджиев ползва неикономически аргументи и се позовава на „мо-

рални права“, за да убеди представителите на Камарата относно необходимостта от подобно училище във Варна. В този момент сякаш местните интереси и престижът от наличието на висше училище в морската столица надделяват над рационалните аргументи, свързани с насърчаването и модернизизирането на търговията в България.

Сред ценните страници на изследването трябва да се спомене проследяването на отношенията между Академическия съвет на ВТУ и Варненската търговско-индустриална камара, които невинаги са били гладки и безпроблемни. Посредством създаването на Висшето търговско училище във Варна се изграждат и институционалните основи за развитие на българската икономическа мисъл. Преподавателите там се радват на стабилни доходи и добър материален и социален статус. Във Висшето търговско училище преподават и публикуват изключително качествени научни разработки някои от най-изявените представители на икономическата мисъл в страната през периода между двете световни войни – Оскар Андерсон, Наум Долински и др. Тяхната роля за преодоляване на провинциалната ограниченост и изостаналост на българската икономическа мисъл тепърва привлича вниманието на научната общественост (Penchev, 2016). Приносен момент в изследването е и разказът за опитите на преподавателите във ВТУ чрез разработка на специализирани законопроекта да превърнат търговското училище в икономически университет. Нещо, което се осъществява едва през 1945 г.

От гледна точка на историята и организацията на висшето образование в България изключително интересни са страниците, посветени на финансирането на ВТУ, в което основно перо са студентските такси. През разглеждания от автора период ВТУ получава субсидии от държавния бюджет, но те не се превръщат в основен източник на приходи. Най-важният финансов ресурс на висшето училище идва от студентските такси. Приходите от частни дарителски фондове съществуват, но имат малко значение за формирането на бюджета. Приносен характер имат частите от книгата с основен фокус към материалното положение на студентите, на студентските дружества и на противоречията между леви и десни и на стачката от 1932 г., на строителството на сградата на ВТУ, която е един от шедьоврите на българската архитектура за периода, и др. Внимателно са проследени съдържанието и промените в учебните програми, като в първата са включени 38 дисциплини, които авторът групира в осем научни области. Освен специализираните икономически и счетоводни дисциплини студентите изучават юридически дисциплини, чужди езици, педагогика и методика. Важна характеристика на Висшето търговско училище, на която Ив. Русев с основание обръща внимание, е академичната свобода, с която се ползват преподавателите там.

Сред достойнствата на труда на Ив. Русев е и фактът, че той предизвиква и редица въпроси, отваря нови изследователски полета, за които вече беше споменато. В заключение ще си позволя една бележка, която касае „спора“ между ИУ – Варна, и УНСС за началото на икономическото образование в България. Според мен няма съмнение, че във Варна е открито първото висше търговско училище, докато в София е открит – отново през 1920 г. и отново без съмнение пак първият – Свободен университет за политически и стопански науки. Варненското училище към момента на откриването си, от съвременна гледна точка, наподобява по-скоро това, което може да се определи като Business school, докато Свободният университет е като че ли по-близо до държавностопанските науки – т.е. двете висши училища са различни и всяко е първо в специфичния си профил. Историята и перипетиите на двете висши училища показват, че и за двете има място под слънцето, че и двете дават принос за подготовка на квалифицирани кадри за българската икономика и държавна администрация. Те стават организационна основа за развитие на икономическата наука в страната.

ЛИТЕРАТУРА

- Велева, Л., Димитров, М. & Пенчев, П. (2010). *90 години Университет за национално и световно стопанство 1920 – 2010*. София: Стопанство.
- Пенчев, П. (2016). От периферия към полупериферия. Наум Долински в историята на българската икономическа мисъл. *Икономически университет Варна, Годишник*, т. 88, 231 – 274.
- Русев, И. (2008). Раждането на модерното търговско и счетоводно образование на Балканите. В: *Европа, Балканите и Българското възраждане*. София: ОРКП „Мисъл“.
- Русев, И. (2012). Варна през Късното средновековие и Възраждането. В: Плетньов, В. и Ив. Русев, *История на Варна*. Т. 2. Варна: Славена, 303 – 591.
- Русев, И. (2015). *Търговската модерност на Българското възраждане като култура и политика. Изследване и извори*. Велико Търново: Ровита.

REFERENCES

- Veleva, L., Dimitrov, M. & Penchev, P. (2010). *90 Years University of National and World Economy 1920 – 1910*. Sofia: Stopanstvo.
- Penchev, P. (2016). From Periphery to Semi-periphery. Naum Dolinski (1890 – 1968) in the History of Bulgarian Economic Thought. *An Annual Book. Varna University of Economics*, issue 1, pp. 231 – 274.

- Rusev, I. (2008). The Birth of Modern Commerce and Accounting Education in the Balkans. In: *Europe, the Balkans and the Bulgarian Revival*. Sofia: ORKP "Missal".
- Rusev, I. (2012). Varna during the Late Middle Ages and the Renaissance. In: Pletnev, V. and I. Rusev, *History of Varna*. Vol. 2. Varna: Slavena Publishing House, pp. 303 – 591.
- Rusev, I. (2015). *The Commercial Modernity of the Bulgarian Revival as Culture and Politics. Research and Primary Sources*. Veliko Tarnovo: Rovita Publishing House.

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF HIGHER EDUCATION IN ECONOMICS IN BULGARIA

- Rusev, Iv. (2020). *The Higher School of Commerce – Varna (1920 – 1945) and the Beginnings of Higher Education in Economics in Bulgaria*. Varna: University of Economics Press "Science and Economics", pp. 264

✉ **Prof. Pencho D. Penchev, DSc.**
<https://orcid.org/0000-0001-7542-1625>
University of National and World Economy
1700 Sofia, Students Town
E-mail: p.penchev@unwe.bg